

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОГО СТРАХУ СМЕРТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

УДК: 159.922.8

Шульга Галина Борисівна

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця (Україна)

Чухрій Катерина Леонідівна

Студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця (Україна)

Анотація. У статті представлені основні результати теоретичного аналізу й емпіричного дослідження психологічних особливостей переживання екзистенціального страху смерті у юнацькому віці. На основі узагальнення та систематизації попередніх наукових досліджень висвітлено актуальність досліджуваної проблеми. На основі кількісного та якісного аналізу емпіричних даних з'ясовано особливості виникнення танатичної тривоги і танатичних почуттів, проаналізовано вплив особистісної тривожності, ригідності, екстравертованості, особливостей часової перспективи й відношення до життя молоді, смерті та кризовим ситуаціям як чинників, що впливають на формування страху смерті в юнацькому віці. Представлено результати кореляційного аналізу між рівнем танатичної тривоги й почуттів та рівнями особистісної тривожності, ригідності, екстравертованості, часової перспективи, відношенням до життя, смерті та кризовим ситуаціям. Враховуючи теоретичний аналіз та висновки емпіричного дослідження, визначено перспективу подальших аспектів дослідження даної проблеми.

Ключові слова: страх, екзистенціальні страхи, страх смерті, ставлення до смерті, особистісна тривожність, юнацький вік.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасне життя сповнене значною кількістю протиріч, нервовим напруженням, розчаруванням – все це негативно впливає на особистість та її жит-

тедіяльність. На сьогоднішній день існує чимало об'єктів, подій, умов, ситуацій, які викликають або потенційно можуть викликати страх. Чимало науковців зазначають, що на кожному віковому етапі існують страхи й фобії, які притаманні лише людям певного вікового періоду. Так, серед різноманітних проблем, які притаманні юнацькому віку, найбільш глобальним є емоційне неблагополуччя молодого покоління, яке разом із нестабільним навколишнім середовищем, засобами масової інформації, сучасними книгами, фільмами, музикою активно провокують виникнення різноманітних страхів, зокрема і страху смерті. До того ж, питання особливості переживання емоції страху смерті в юнацькому віці, попри широкий та різноплановий загаль наукових робіт, залишаються актуальними як з практичної, так і з теоретичної точок зору і на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вивченню питань ставлення до смерті присвячено чимало наукових праць як в Україні, так і в інших країнах світу. Більшість наукових досліджень з цієї галузі пов'язують з проблематикою, притаманною різним віковим групам: дослідження ставлення і сприйняття смерті підлітками, юнаками, людьми літнього віку. Вікові аспекти розуміння проблеми знаходимо у дослідженнях І. Н. Лаврикової (соціологічне дослідження ставлення молоді до смерті);

Д. Н. Ісаєва, Т. О. Новікової (особливості сприйняття смерті підлітками); Т. А. Гаврилової (етнічні, інструментальні і теоретичні проблеми вивчення страху смерті підлітків і юнаків); О. В. Климчук, В. В. Горбунова, Я. В. Мойсієнко (ставлення до смерті та проблема розвитку его-ідентичності в юнацькому віці).

3. Фрейд сформулював одну із найвпливовіших концепцій страху смерті. Людині притаманний інстинкт смерті (Танатос), який діє в протилежному напрямку інстинкту життя (Еросу) [6]. І. Ялом приходить до висновку, що є вікові особливості відношення до смерті. Наприклад, діти глибоко стурбовані смертю, і ці переживання значно впливають на подальший їхній розвиток [9].

Т. А. Гаврилова вважає, що існує гендерна різниця у факторній структурі страху смерті. Зокрема, дослідниця підкреслює, що у дівчат більш високий рівень страху смерті й у них більш виражена афективна сторона з приводу смерті. У юнаків цей страх проявляється в більш інтелектуалізованій формі й має тенденцію бути зв'язаним із самооцінкою релігійності [1, с. 70].

Як стверджує Я. В. Мойсієнко, у ставленні до смерті можна виокремити чотири компоненти: емоційний, когнітивний, ірраціональний і ціннісно-екзистенційний. Емоційний компонент пов'язується із такими почуттями, як страх, тривога, жах, сум горе, водночас – зі спокоєм, красою. Когнітивний компо-

мент описує ставлення до смерті як до логічного завершення життя. Ірраціональний компонент пов'язаний із релігійним світоглядом або з високим рівнем тривоги щодо смерті й спробою у такий спосіб від неї захиститися. Ціннісно-екзистенційний компонент пов'язаний зі спробами усвідомити смерть як те, що надає життю осмисленості, спонукає до розвитку та самореалізації [3, с. 59]. У контексті цього дослідження зосередимо увагу лише на проблемі особливостей переживання екзистенційного страху смерті у юнацькому віці. Дослідники називають екзистенціальними страхами глибинні страхи, які рідко бувають усвідомленими. До них відносять страх смерті, простору, життя, самотності тощо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Ускладнення життєвої діяльності, морально-сміслова невизначеність і соціальна нестабільність, що склалася на цей час у нашому суспільстві, може призвести до виникнення різних відхилень в особистісному розвитку молодого покоління. На думку сучасного українського дослідника С. М. Ольховецького, на появу і формування взагалі страхів у юнацькому віці суттєвий вплив мають такі чинники, як: нестійкість психіки; невизначене майбутнє; потяг до самотійності при невизначеному соціальному статусі; недостатня сформованість самооцінки і саморегуляції; невдала спроба «дорослого» життя; конфліктний клімат у сім'ї; конфліктні

(напружені) стосунки з однолітками; наявність особистісної та ситуативної тривожності [4, с. 7]. В. Франкл вказує на можливість блокування смисложиттєвих потреб у юнацькому віці, що призводить до стану екзистенційної фрустрації, пов'язаної з втратою сенсу життя та внутрішніми конфліктами особистості, що також можуть слугувати основою для розвитку тривожності та страхів [7, с. 34]. Саме тому, на нашу думку, є цікавою й актуальною тема ставлення до смерті студентів ВНЗ.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі проведеного дослідження з'ясувати психологічні особливості переживання страху смерті в осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах життєдіяльності людини страх настільки поширене психологічне явище, що воно не потребує пояснень, кожний його знає з власного досвіду і трактує по-своєму. Аналізуючи всі можливі тлумачення страху, можна сказати про те, що під страхом зазвичай розуміють емоційну реакцію людини на будь-яку справжню чи уявну небезпеку [5, с. 183]. Найчастіше цей страх проявляється в емоційно чутливих і з високим рівнем особистісної тривожності людей.

Відношення до смерті – одне з найважливіших життєвих стосунків особистості, що пов'язані зі ставленням людини до всього життя в основному та його осмисленням, воно

проявляється в думках, почуттях і прагненнях людини. Однак, так як ставлення до смерті може проявлятися як на свідомому, так і підсвідомому рівнях, важливим є визначити, яким є це ставлення. Тому основною методикою у нашому дослідженні, яка дає змогу визначити рівень танатичної тривоги, стала «Шкала танатичної тривоги» Д. Темплера, що дозволяє визначити рівень тривожності щодо образу смерті, а також виявити конкретні почуття, що виникають стосовно цього образу. Так як будь-який страх, страх смерті передбачає високий рівень особистісної тривожності, для його діагностування ми використали методику самооцінки тривожності, ригідності та екстраверсії Д. Моудслі, яка, окрім рівня особистісної тривожності, дає змогу виявити рівень ригідності та екстравертованості, які також мають вплив на особистість при формуванні страху смерті. Для надійності емпіричних результатів була використана методика А. Баканової «Відношення до життя, смерті та кризової ситуації», що дозволила нам визначити потужну систему відносин не лише до образу смерті, але й до інших екзистенціальних реалій, серед яких життя, сенс та кризові ситуації. Так як юнацький вік – перехід у доросле життя, важливо знайти баланс між минулим і майбутнім, адже негативне переживання минулого може негативно вплинути на становлення повноцінної особистості в майбутньому. Тому, на нашу думку, доцільним було також використання опитувальника часової перспективи

Ф. Зімбардо, який дозволив нам визначити рівень відношення особистості юнаків до часового простору «минуле-теперішнє-майбутнє». У дослідженні взяли участь 67 студентів (34 юнака та 33 дівчини) Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського віком від 18 до 21 років.

Результати діагностування танатичної тривоги і почуттів за методикою Д. Темплера, дають змогу констатувати, що значній частині юнаків притаманний середній рівень танатичної тривоги – 65%. Натомість, більшості опитуваних дівчат, а саме по 48% на кожний рівень, властивий високий і середній рівні танатичної тривоги. Це свідчить про те, що дівчатам більше притаманна тривога смерті, вони більше чутливі щодо теми смерті, емоційно напружені та вразливі. Отримані дані підтверджують статистику інших дослідників, яка свідчить про демонстрування дівчатами більш високого порівняно з хлопцями рівня страху смерті. Водночас хлопці контролюють власні почуття та емоції, і вони нейтрально, посередньо ставляться до теми смерті, і їх не тривожать думки відносно неї.

Також з цієї вибірки було виявлено 58% юнаків і 61% дівчат з середнім рівнем танатичних почуттів, що може свідчити про те, що молодь у силу свого віку ще не розуміє, не думає про можливі почуття, які вони будуть переживати під час власної смерті.

Проте варто зазначити той факт, що

96% дівчат відмітили почуття печалі та 83% дівчат – почуття страху. На нашу думку, такі високі показники почуття страху та печалі можна пояснити особливостями емоційної сфери та високою тривожністю, які характерні жіночій статі. 50% юнаків також відзначили почуття страху та 46% – почуття печалі. Це свідчить швидше про те, що юнаків також засмучує та лякає думка власної смерті, проте вони ще й відчують здивування від власної смерті та її очікування, що ми пояснюємо певними індивідуально-психологічними особливостями особистості, вихованням, нестабільністю в країні та непередбачуваністю майбутнього. Ці результати підтверджують статистику Д. Елкінда [8], яка свідчить про наявність у юнаків своєрідної форми егоцентризму, який виражається у сприйманні себе унікальними та безсмертними, а тому і не чутливими до страху смерті.

За результатами діагностування системи ставлення особистості до часового простору за методикою Ф. Зімбардо, було встановлено, що у 83% юнаків середній рівень вираженості негативного минулого, у 71% – середній рівень вираженості гедоністичного теперішнього, у 63% – середній рівень вираженості майбутнього, у 75% – середній рівень позитивного минулого, у 54% – високий рівень фаталістичного теперішнього. За цими показниками можна зробити висновок, що не було подій чи факторів, які могли б спричинити негативний вплив на особистість, завдати їй психоло-

гічної шкоди чи нанести психологічну травму. Отже, юнаки нейтрально ставляться до свого теперішнього та майбутнього, у них не має чіткої орієнтації на подальше життя, немає плану щодо досягнення поставлених цілей. Водночас у досліджуваних чітко прослідковується безнадійне ставлення до майбутнього. Респонденти переконані у тому, що їхнє майбутнє вже визначене і на нього не можливо вплинути власними діями.

Відсоткові дані свідчать про те, що більшість дівчат мають середній рівень усіх часових перспектив (негативне минуле – 74%, гедоністичне теперішнє – 82%, майбутнє – 78%, позитивне минуле – 61%, фаталістичне теперішнє – 53%). Це вказує на те, що у дівчат, як і у юнаків, не має негативних чи позитивних спогадів чи подій, які могли б значно вплинути на них та позначитись на їхньому теперішньому чи майбутньому. Досить часто у таких людей немає чіткої сформованої життєвої мети, планування щодо досягнення цілей, вони не намагаються отримати задоволення від теперішнього та вплинути на власне майбутнє.

За методикою А. Баканової нами визначено, що для 92% юнаків та 87% дівчат характерний високий рівень відношення до життя, для 84% юнаків та 96% дівчат – високий рівень відношення до сенсу життя, для 63% юнаків та 70% дівчат – високий рівень відношення до кризових ситуацій, менший відсоток юнаків (46%) та дівчат (56%) демонструють

середній рівень відношення до смерті. Таким чином молодь здатна усвідомлювати мінливість життя. Для досліджуваної вибірки також властива здатність приймати певні зміни у своєму житті, ставитися до них терпимо, і, відповідно, більш ефективно справлятися з кризовими ситуаціями, бачити в них можливість отримання нового досвіду. Разом з тим у них наявне певне розуміння сенсу смерті, яке виявляється у переконанні про остаточне завершення життя після смерті тіла. Водночас наша вибірка характеризується недостатнім рівнем розвитку саморефлексії щодо проблеми смерті й у ній прослідковується прагнення до уникнення роздумів про смерть.

За результатами діагностики за методикою Д. Моудслі ми дізналися, що 71% юнаків та 78% дівчат мають високий рівень загального тривожного стану. При цьому деякі розбіжності прослідковуються за шкалами рівня ригідності й екстравертованості: у 75% юнаків та 52% дівчат був констатований високий рівень ригідності й у 54% юнаків та 74% дівчат – високий рівень екстравертованості. Можемо зазначити, що молодим людям притаманний високий рівень особистісної і ситуативної тривожності. Такий стан здебільшого супроводжується напругою, хвилюванням, схильністю бачити загрозу самооцінці і життєдіяльності з боку оточуючих людей і світу в цілому. Також варто зазначити, що респонденти не готові і не здатні змінювати певну програму власних заздалегідь продуманих дій в умо-

вах нової ситуації, не можуть змінювати своїх звичок, вперто стоять на власних позиціях, відзначаються емоційною чутливістю, вразливістю, здатні тривалий час перебувати в одному емоційному стані. Це можемо пояснити певними індивідуально-психологічними особливостями особистості, а також тим, що молодь вимушена жити в нестабільному суспільстві з невизначеним майбутнім. Найчастіше молодь схильна цікавитись тим, що відбувається навколо, а не всередині них. Вони зазвичай легко спілкуються з новими знайомими, знаходять спільну мову з різними людьми, зазвичай їх поведінка демонструє впевненість у собі, проте часто бувають нестримними як у словах, так і в діях. Ми можемо припустити, що такою поведінкою вони намагаються компенсувати власну високу тривожність і ригідність.

З метою виявлення особливостей переживання екзистенціального страху смерті в осіб юнацького віку, ми застосовували методи математичної статистики. Статистичний аналіз результатів проводився за допомогою комп'ютерної програми для статистичної обробки даних SPSS Statistics 17.0.

Були виявлені певні відмінності переживання страху смерті у юнаків і дівчат. Дослідження особливостей екзистенціального страху смерті та рівня тривожності юнаків виявило наявність прямого кореляційного зв'язку між шкалами танатичні почуття і тривож-

ність ($r_{xy} = 589$, при $p < 0,01$). Такий результат свідчить про те, що зазвичай танатичні почуття в юнаків виникають унаслідок високого рівня розвитку особистісної тривожності, і це означає, що через надмірне занепокоєння, безпричинне відчуття тривоги, підвищену збудливість, напруженість, невпевненість у власних силах та занижену самооцінку, існує високий ризик формування та розвитку танатичних почуттів, які юнаки переживають при думці про власну смерть, серед яких найбільше вираженими є почуття страху й печалі.

Також було виявлено позитивний кореляційний зв'язок між шкалами танатичні почуття й негативне минуле ($r_{xy} = 409$, при $p < 0,05$). Ми вважаємо, що на формування танатичних почуттів юнаків значно впливає їхнє минуле, а саме певні несприятливі події, ситуації чи люди, які могли залишити негативний відбиток на особистості молодої людини.

Танатична тривога пов'язана з гедоністичним теперішнім ($r_{xy} = 365$, при $p < 0,05$). Відповідно, ми можемо припустити, що за «маскою» безтурботного життя, яка виражається в небажанні піклуватись та думати про власне майбутнє, а також бажанні жити сьогоднішнім, приховується високий рівень танатичної тривоги, що може проявлятися як на свідомому, так і несвідомому рівнях занепокоєння відносно смерті та уникнення думок про закінчення життя.

Ригідність має обернений зв'язок із танатичними почуттями ($r_{xy} = -378$, при $p < 0,05$). Це свідчить про те, що чим більший показник ригідності, тим більш не чутливі юнаки до страху смерті.

Також було виявлено наявність зворотного зв'язку між шкалами танатична тривога й позитивне минуле ($r_{xy} = -357$, при $p < 0,05$). Тобто, сформованість позитивної реконструкції минулого та певні події, явища чи люди, які сприятливо впливали на молодь, дають змогу зменшити рівень танатичної тривоги, а відповідно сформувати та підвищити впевненість у майбутньому.

Аналіз статистичних даних особливостей екзистенціального страху смерті та рівня тривожності дівчат дає змогу відзначити наявність позитивного кореляційного зв'язку між шкалами екстравертованість і танатичні почуття ($r_{xy} = 529$, при $p < 0,01$). Враховуючи особливості емоційної сфери дівчат, у значній кількості представниць жіночої статі виражена екстравертованість, яка проявляється в надмірній відкритості, прагненні до спілкування, неможливості занурюватися у внутрішній світ та контролювати власні емоції, що може бути причиною формування танатичних почуттів, тобто почуттів, які вони переживають при думці власної смерті, серед яких найбільше вираженими також є почуття страху й печалі.

Нами встановлено, що існує позитив-

ний кореляційний зв'язок між шкалами танатичні почуття й негативне минуле ($r_{xy} = 0,374$, при $p < 0,05$), таким чином, на формування танатичних почуттів дівчат, так само як і юнаків, значною мірою впливає їхнє минуле, а саме певні несприятливі події, ситуації чи люди, які залишили негативний відбиток на особистості, а це потім дало поштовх до формування танатичних почуттів.

Танатична тривога має обернений зв'язок із майбутнім ($r_{xy} = -0,489$, при $p < 0,01$). Так як дівчата орієнтовані на власне майбутнє, вони ставлять перед собою чіткі цілі і докладають зусиль для їх досягнення, у них зменшується рівень танатичної тривоги, вони стають більш впевненими у собі та власних силах, намагаються реалізувати себе в різних сферах суспільного життя.

Висновки з даного дослідження. У результаті емпіричного дослідження ми з'ясували, що у юнацькому віці одним із найбільш розповсюджених страхів є екзистенціальний страх смерті. Шляхом діагностики рівня танатичної тривожності, було виявлено, що як юнаки, так і дівчата переживають страх смерті, хоча у них ще не склалось однозначного відношення до нього, вони не чітко усвідомлюють той факт, що колись їм доведеться померти. Кореляційний аналіз показав психологічні особливості переживання страху смерті у осіб юнацького віку. Було виявлено, що у юнаків рівень страху смерті безпосередньо

взаємопов'язаний із рівнем особистісної тривожності, образами негативного минулого та рівнем гедоністичного теперішнього, та обернено взаємопов'язаний із рівнем ригідності та образами позитивного минулого. Натомість у дівчат, рівень страху смерті прямо залежить від рівня екстравертованості та образів негативного минулого, та зворотно залежний від сформованості образу майбутнього.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. На нашу думку, у перспективі можна глибше зануритись у дослідження загального психологічного стану юнаків, визначення їх життєвих пріоритетів та цінностей, особливо варто звернути увагу на переживання негативних емоційних станів, конкретизувати вплив певних психічних процесів та властивостей на формування екзистенціального страху смерті в осіб юнацького віку тощо. Крім того, доцільною буде розробка рекомендацій попередження формування страху смерті, а також корекція високого рівня розвитку страху смерті в юнаків.

Перелік використаних джерел:

1. Гаврилова Т. А. Страх смерті в підлітковому і юнацькому віці / Т. А. Гаврилова // Вопросы психологии. – 2004. – т. 6. – С. 63-71.
2. Климчук В. О. Ставлення до смерті та проблема розвитку еґо-ідентичності в юнацькому віці / В. О. Климчук, В. В. Горбунова, Я. В. Мойсієнко // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2011. – № 5. – С. 13-17.

3. *Мойсієнко Я. В.* Ставлення до смерті як предмет психологічного дослідження / Я.В. Мойсієнко // Наука і освіта. – № 5. – 2014. – С. 57-63.
4. *Ольховецький С. М.* Психологічні чинники та засоби подолання страхів у підлітковому та молодшому юнацькому віці : автореф. дисер. ... канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. М. Ольховецький. – Київ. – 2007. – 21 с.
5. *Психологічний словник* / під ред. І. В. Войтко. – К. : Вища школа, 1982. – 218 с.
6. *Фрейд З.* Мы и смерть. По ту сторону наслаждения / З. Фрейд. Танатология – наука о смерти / С. Рязанцев. – Санкт-Петербург : Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 1994. – 380 с.
7. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. Пер. с англ. и нем. / В. Франкл. – М. : Прогресс. – 1990. – 368 с.
8. *Элкінд Д.* Эрик Эриксон и восемь стадий человеческой жизни / Д. Элкінд. – М. : Когито-центр, 1996. – 105 с.
9. *Ялом И.* Экзистенциальная психотерапия / И. Ялом. – М. : Независимая фирма «Класс», 1999. – 658 с.

References (Transliteration):

1. *Gavrilova T. A.* Strah smerti v podrostkovom i yunosheskom vozraste / T. A. Gavrilova // Voprosyi psihologii. – 2004. – g 6. – S. 63-71.
2. *Klimchuk V. O.* Stavlennya do smerti ta problema rozvitku ego-identichnosti v yunatskomu vitsi / V. O. Klimchuk, V. V. Gorbunova, Ya. V. Moysienko // Praktichna psihologiya ta sotsialna robota : Naukovopraktichniy osvithno-metodichniy zhurnal. – 2011. – # 5. – S. 13-17.
3. *Moysienko Ya. V.* Stavlennya do smerti yak predmet psihologichnogo doslidzhennya / Ya.V. Moysienko // Nauka i osvita. – # 5. – 2014. – S. 57-63.
4. *Olhovetskiy S. M.* Psihologichni chinniki ta zasobi podolannya strahiv u pidlitkovomu ta molodshomu yunatskomu vitsi : avtoref. diser. ... kand. psihol. nauk: 19.00.07 «Pedagogichna ta vlikova psihologiya» / S. M.

- Olhovetskiy. – KiYiv. – 2007. – 21 s.
5. *Psihologichniy slovník* / pId red. I. V. Voytko. – K. : Vischa shkola, 1982. – 218 s.
6. *Freyd Z.* Myi i smert. Po tu storonu naslazhdeniya / Z. Freyd. Tanatologiya – nauka o smerti / S. Ryazantsev. – Sankt-Peterburg : Vostochno-Evropeyskiy Institut Psihoanaliza, 1994. – 380 s.
7. *Frankl V.* Chelovek v poiskah smyisla. Per. s angl. i nem. / V. Frankl. – M. : Progress. – 1990. – 368 s.
8. *Elkind D.* Erik Erikson i vosem stadiy chelovecheskoy zhizni / D. Elkind. – M. : Kogito-tsent, 1996. – 105 s.
9. *Yalom I.* Ekzistentsialnaya psihoterapiya / I. Yalom. – M. : Nezavisimaya firma «Klass», 1999. – 658 s.

Shulha Halyna

PhD, Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky, Vinnytsia (Ukraine)

Chukhrii Kateryna

4th year student of the research and education institute of the pedagogy, psychology, training of the specialists of the higher qualification of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky, Vinnytsia (Ukraine)

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE EXISTENTIAL DEATH ANXIETY IN THE ADOLESCENTS

ABSTRACT

The article is devoted to the issue of the psychological peculiarities of the existential death anxiety in the adolescents. Based on the analysis, generalization and systematization of the different scientific works and previous researches, the importance of avoiding the impact of the negative factors on the personality of the teenagers for their proper living and decreasing the probability of the emergence and further development of the

existential death anxiety was substantiated. The peculiarities of the existential death anxiety in the adolescent age and the factors that can be the ground for its formation are found out.

The main results of the empirical research of the psychological peculiarities of the existential death anxiety in the adolescent age are theoretically substantiated and revealed (n=67). For the diagnosis of the thanatic anxiety level and thanatic feelings «Templer's Death Anxiety Scale» was used. Having considered the peculiarities of death anxiety in the adolescents, we revealed the factors that, in our opinion, have the significant impact on its formation. It would therefore be useful to study and analyze these factors. Among such we singled out anxiety which we studied by D. Maudsley's self-esteem anxiety, rigidity and extraversion method; peculiarities of realization of the different time perspectives which were studied by means of Ph. Zimbardo's time perspective inventory test; attitude to life, death and critical situation which were examined by A. Bakanova's method.

The results of the quantitative and qualitative analysis of the empirical data made it possible to summarize regarding the direct correlation between the scales of the thanatic feelings and anxiety, the thanatic feelings and negative past, the thanatic anxiety and hedonic present in the lads and the direct correlation between the scales of extraversion and the thanatic feelings, the thanatic feelings and negative past in girls.

There was also revealed the reverse corre-

lation between the scales of rigidity and the thanatic feelings, the thanatic anxiety and positive past in lads, the thanatic anxiety and future in girls.

There was determined a perspective of the further scientific works on the issue of the research, namely the research of the general psychological state of the lads, the determination of their life priorities and values, the research of the emotional states of the lads, the determination of the impact of the psychological processes and properties on the formation of the existential death anxiety in the adolescents, the development the recommendations on the prevention of the death anxiety formation and also the correction of the high level of the death anxiety development in the lads etc.

Keywords: fear, existential fears, death anxiety, anxiety, adolescence.

Шульга Галина Борисовна

Кандидат педагогических наук, доцент кафедры психологии и социальной работы Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, г. Винница (Украина)

Чухрий Екатерина Леонидовна

Студентка 4 курса Учебно-научного института педагогики, психологии, подготовки специалистов высшей квалификации Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, г. Винница (Украина)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕЖИВАНИЯ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОГО СТРАХА СМЕРТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация. Статья посвящена проблеме психологических особенностей пережива-

ния экзистенциального страха смерти в юношеском возрасте. На основе анализа, обобщения и систематизации различных научных источников и предыдущих исследований обоснована важность избегания влияния негативных факторов на личность юношей для их полноценной жизнедеятельности и снижение возможности формирования и развития экзистенциального страха смерти. Выяснено психологические особенности переживания экзистенциального страха смерти в юношеском возрасте и факторов, которые могут стать основой для его формирования.

В публикации теоретически обоснованы и изложены основные результаты эмпирического исследования психологических особенностей переживания экзистенциального страха смерти в юношеском возрасте ($n = 67$). Для диагностики уровня танатической тревоги и танатических чувств, была использована методика «Шкала танатической тревоги» Д. Темплера. Рассмотрев особенности переживания страха смерти юношами, мы обнаружили факторы, которые, по нашему мнению, оказывают значительное влияние на его формирование и которые целесообразно было исследовать и проанализировать. Среди таких мы выделили тревожность, которую исследовали с помощью методики самооценки тревожности, ригидности и экстраверсии Д. Моудсли; особенности осознания различных временных перспектив, которые исследовали с помощью опросника Ф. Зимбардо; от-

ношение к жизни, смерти и кризисной ситуации, которые исследовали по одноименной методике А. Бакановой.

Результаты количественного и качественного анализа эмпирических данных позволили авторам публикации сделать выводы о прямой корреляции между шкалами танатические чувства и тревожность, танатические чувства и отрицательное прошлое, танатическая тревога и гедонистическое настоящее у юношей и прямой корреляции между шкалами экстраверсия и танатические чувства, танатические чувства и отрицательное прошлое у девушек. Также была обнаружена обратная корреляция между шкалами ригидность и танатические чувства, танатическая тревога и положительное прошлое у юношей и обратная корреляция между шкалами танатическая тревога и будущее у девушек.

Определены перспективы дальнейших научных поисков по проблеме, а именно исследования общего психологического состояния юношей, определение их жизненных приоритетов и ценностей, исследования эмоциональных состояний юношей, определение влияния психических процессов и свойств на формирование экзистенциального страха смерти у лиц юношеского возраста, разработка рекомендаций предупреждения формирования страха смерти, а также коррекция высокого уровня развития страха смерти у лиц юношеского возраста и тому подобное.

Ключевые слова: страх, екзистенціальні страхи, страх смерті, відношення до смерті, особиста тривожність, юнацький вік.

Дата отримання статті: 21.04.2017

Дата рекомендації до друку: 02.05.2017